

КОЛИ ХВОРОБА —
ЧАСТИНА СЮЖЕТУ

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ)
Публічна бібліотека імені Лесі Українки для дорослих міста Києва
Відділ електронних ресурсів та довідково-бібліографічного обслуговування
Центр громадського здоров'я України

Коли хвороба – частина сюжету: літературні голоси про туберкульоз

Бібліографічний список літератури

Київ, 2025

УДК 016:821(100):616.24
К60

Коли хвороба – частина сюжету: літературні голоси про туберкульоз : бібліогр. список літ. / упоряд. Т. Гніда ; літ. ред. О. Трубайчук ; бібліогр.-ред.: С. Денисова, А. Своровський ; Департамент культури виконавчого органу Київської міської ради (КМДА) ; Публ. б-ка ім. Лесі Українки для дорослих. – Київ, 2025. – 10 с.

Бібліографічний список знайомить читачів з художніми творами, у яких туберкульоз не лише згадується як медичне явище, а й виступає важливим елементом сюжету, засобом розкриття характерів, епохи, суспільних проблем. Видання охоплює добірку української та світової літератури, в якій герої або автори особисто зіштовхувалися з цією недугою.

У вступі подано історичну й соціокультурну панораму сприйняття хвороби в різні епохи, зазначено імена відомих митців, які хворіли на туберкульоз. Список покликаний не лише поглибити знання про літературну інтерпретацію захворювання, а й сприяти формуванню гуманного ставлення до хворих та розуміння їхнього життєвого досвіду.

Бібліографічний список буде корисним бібліотекарям, дослідникам, викладачам, студентам і всім, хто цікавиться зв'язком між літературою, суспільством і медициною.

Всі фото для списку взяті з відкритих джерел мережі інтернет.

Відділ електронних ресурсів та довідково-бібліографічного обслуговування,
вул. Кониського, 83-85.

Упорядник: Т. Гніда

Бібліограф-редактор: С. Денисова, А. Своровський

Літературний редактор: О. Трубайчук

Телефони для довідок +38 (044) 486-01-46,

+38 (068) 139-31-41

e-mail 4bibliograf4@gmail.com

Вступ

Туберкульоз легень – супутник людства протягом всієї його історії. До ХХ століття туберкульоз означав смертний вирок, хвороба не жаліла ні бідних, ні багатих, ні невідомих, ні знаменитих.

На це захворювання в різний час дивилися по-різному. Письменники ХІХ століття вважали туберкульоз «благородною» хворобою і саме ним «заражали» своїх персонажів, щоб підкреслити трагічність їхньої долі. Тривалий час вважали, що туберкульоз легень розвивається у людей, засмучених особистими драмами.

У суспільстві прийнято було вважати, що туберкульоз – це хвороба, яка вражає виключно представників соціально-дезадаптованих верств населення і що для таких хворих на туберкульоз властиві наступні риси: зниження працездатності, фізичної і соціальної активності, втрата інтересу до життя тощо, а складний соціальний характер більшості хворих не сприяє успішному лікуванню, що і є, зрештою, головною причиною невдач у боротьбі із туберкульозом. Це твердження не є правдивим і справедливим повною мірою, адже історія знає надзвичайно багато прикладів, коли туберкульоз вражав відомих, талановитих, соціально активних, надзвичайно енергійних і працездатних людей.

Ось далеко неповний список прізвищ відомих людей з усього світу, які страждали від туберкульозу, і які зробили неоціненний внесок в скарбницю світової культури і розвиток сучасної цивілізації: письменники і поети – Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Степан Руданський, Джордж Байрон, Шолом-Алейхем, Ілля Ільф, Борис Грінченко, Роберт Стівенсон, Семен Надсон, Шандор Петефі, Енн Бронте, Андре Жід, Анна Ахматова, Алан Сіллітоу, Франц Кафка, Альберто Моравія, Фрідріх Шиллер, Василь Гроссман; композитори і музиканти – Фредерік Шопен, Нікола Паганіні, Йозеф Гайдн, Карл фон Вебер, Ігор Стравінський; актори – Вів'єн Лі, Сара Бернар; філософи – Бенедикт Спіноза, Альбер Камю; художник Ісаак Левітан, вчений Володимир Вернадський та багато інших.

Одних туберкульоз забирав ще молодими, інші встигли вдосталь насолодитися життям. Головною рисою, що об'єднує їх, залишається те, що вони продовжували працювати та йти до мети. Завдяки цьому імена цих людей залишаються відомі нащадкам до сьогодні.

Наприкінці ХІХ століття стало відомо, що туберкульоз – це інфекційне захворювання, що викликається паличкою Коха. Це стало першим кроком на шляху діагностування і лікування небезпечного захворювання.

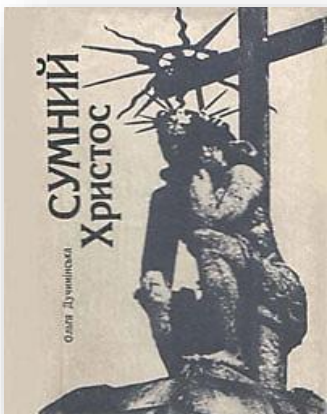
За останніми даними Світової організації охорони здоров'я (ВООЗ) та національних звітів, туберкульоз в Україні залишається актуальною проблемою суспільного здоров'я, однак завдяки скоординованим зусиллям спостерігаються позитивні зміни. За даними за 2023-2024 роки показник захворюваності складає близько 70-75 випадків на 100 000 населення.

ВООЗ вказує, що в 2023 році рівень глобальної захворюваності на туберкульоз почав стабілізуватися, а число випадків в Україні демонструє ознаки уповільнення динаміки. Водночас рівні смертності й мультирезистентних форм залишаються одними з найвищих у Європейському регіоні, що стимулює посилення заходів контролю.

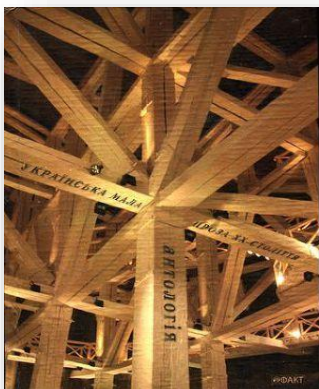
Так, сучасна національна стратегія до 2030 року спрямована на інтеграцію комплексного підходу: раннє виявлення, сучасне лікування та підтримка пацієнтів. Це створює надійну основу для поступового зниження захворюваності, покращення результатів терапії та наближення до стратегічних цілей ВООЗ.

Українська система охорони здоров'я сьогодні значно міцніша, ніж була 5–7 років тому. Заради кожного врятованого життя потрібно лише продовжувати набрану динаміку. Вакцинації, сучасні препарати, нові підходи до діагностики, цифрові рішення – усе це дає підстави вважати, що туберкульоз поступово відступає, а Україна наближається до безпечного завтра.

Українська література

1. Дучимінська, О. Смерть Василька : [новела] / О. Дучимінська // Дучимінська, О. В. Сумний Христос / О. В. Дучимінська ; післямова Р. Горака. – Львів : Каменяр, 1992. – С. 66-81.
Головний герой оповідання хворіє на «грудну недугу» (туберкульоз). У художню канву твору влітається опис симптомів хвороби протягом всього її перебігу та побутових умов, в яких жили галицькі селяни.
2. Кобилянська, О. Ю. Через кладку : [повість] / Ольга Кобилянська. – Харків : Фоліо, 2023. – 410 с. : портр.
Твір присвячено темі інтелігенції, яка проходить через усю творчість письменниці, висвітлює проблему духовного самовизначення особистості та одвічні проблеми взаєморозуміння між чоловіком та жінкою. Описується трагічна доля молодої дівчини, яка захворіла на сухоти. Сюжет розгортається навколо моральних і соціальних проблем, пов'язаних з хворобою.
3. Левицький, М. Деда : [оповідання] / М. Левицький // [Вибране](#) / М. Левицький ; [упоряд.: Н. Пушкар, О. Яблонська, Т. Данилюк-Терещук ; вступ. ст., прим. О. Яблонської]. – Луцьк : Терези, 2016. – С. 278-292.
Лікар з оповідання «Деда» лікує грузина Шіо, якого забрали в царську армію хворим на туберкульоз.
4. Левицький, М. Одне слово : оповідання лікаря / М. Левицький // [Вибране](#) / М. Левицький ; [упоряд.: Н. Пушкар, О. Яблонська, Т. Данилюк-Терещук ; вступ. ст., прим. О. Яблонської]. – Луцьк : Терези, 2016. – С. 262-271.
Лікар-оповідач з твору «Одне слово» описує випадок лікування хворого на туберкульоз «меламеда, жидівського учителя». Блискучі діалоги новели в усіх нюансах зображають як лікар спілкується з тяжкохворим, його близькими, делікатно й обережно, залишаючи надію на продовження життя, можливий успішний результат.

5.

Могилянський, М. Згуба / Михайло Могилянський // Українська мала проза ХХ століття : антологія / упоряд. В. Агеєва. – Київ : Факт, 2007. – С. 422-426.

Оповідання про жінку, яка хотіла жити не так, як інші, жити красиво кожний день і тільки для себе.

6.

Мушкетик, Ю. Гетьманський скарб : [роман] / Юрій Михайлович Мушкетик. – Харків : Фоліо, 2012. – 413, [2] с. : іл. – (Історія України в романах).

У романі «Гетьманський скарб» письменник досліджує проблему пошуку легендарного скарбу наказного гетьмана Полуботка. Події роману показані очима молодого козака Івана Сулими, закоханого в Улясу – дочку гетьмана Івана Скоропадського. Палке кохання, насильницька розлука закоханих, таємні та випадкові зустрічі, страждання, сльози – і все це на тлі тяжкої політичної боротьби українського народу в XVIII столітті, підступів, зрад, смертей і пошуку головного скарбу – духовного.

На сухоти хворів Ілько, один з героїв роману.

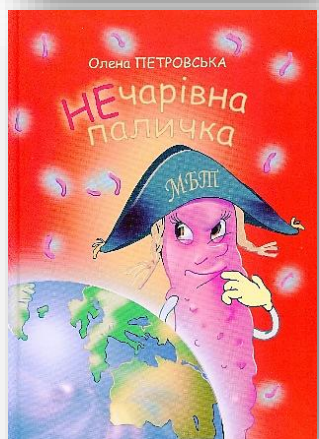
7.

Франко, І. Я. На дні : [оповідання] / І. Я. Франко // Франко І. Я. Оповідання. – Львів : Каменяр, 1979. – С. 155-207 : іл.

«На дні» – оповідання І. Я. Франка про самоврядність поліцейських. Молода людина після закінчення гімназії змушена сама заробляти собі на життя приватними уроками. Вирушаючи до роботодавця в інше місто, він не взяв із собою паспорт і потрапив до в'язниці. Нелюдські умови утримання арештантів витруїли з деяких затриманих усе людське, що призвело до непоправного.

8.

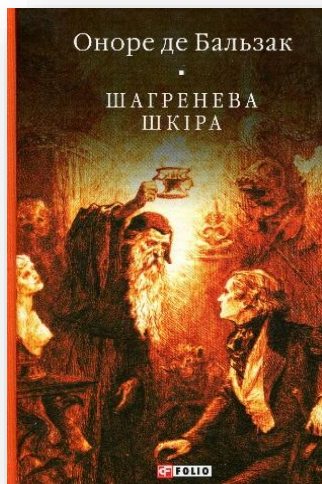

Петровська, О. М. Нечарівна Паличка : казка про *Mycobacterium tuberculosis* (туберкульозну паличку) / Олена Петровська ; мал. Світлани Міхно. – Київ : Друк. двір Олега Федорова, 2021. – 111 с. : іл., портр.

У стислій і ненав'язливій формі казка «Нечарівна Паличка» виконає роль вчителя, який цікаво донесе дітям і батькам інформацію про таку небезпечну хворобу як туберкульоз, властивості збудника, шляхи його передачі, засоби профілактики, важливість здорового способу життя, позитивного мислення та, найголовніше, про абсолютну виліковність даної хвороби.

Всесвітня література

9.

Бальзак, О. Шагренева шкіра : романи / Оноре де Бальзак ; пер. з фр. Юрія Лісняка та Григорія Філіпчука. – Харків : Фоліо, 2017. – 444 с. : портр.

Чи можна укласти угоду з дияволом – це питання цікавило багатьох письменників, проте жоден не знайшов на нього відповіді. А раптом усе ще можна повернути так, що ти будеш у виграші? А як цього разу доля посміхнеться тобі? А що коли ти станеш тим єдиним, кому вдасться перехитрити сили зла? Так міркував герой роману «Шагренева шкіра». Він програв у казино і вже готовий був звести рахунки з життям, аж раптом доля дала йому шанс: молодик отримав шмат шагренєвої шкіри, що може виконати будь-яке його бажання. Проте за однієї умови: при виконанні бажання шмат шкіри зменшується – і скорочується його життя. То що ж це врешті-решт – подарунок долі чи прокляття?..

Ознаки туберкульозу виявляються у головного героя роману Рафаеля де Валантена.

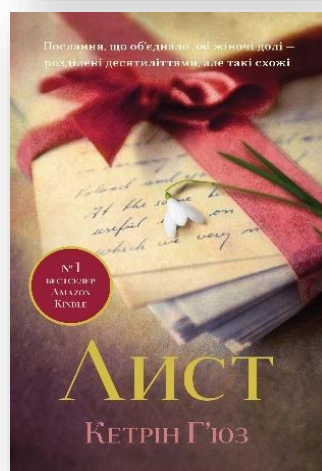
10.

Бронте, Ш. Джейн Ейр : роман / Шарлотта Бронте ; [передм. й прим. Т. Н. Денисової ; пер. з англ. П. Соколовського]. – Харків : Фоліо, 2004. – 480 с.

Джейн Ейр – сирота, якої зрелася рідна тітка, віддавши на виховання в притулок. Елен – найкраща шкільна подруга Джейн Ейр – вражає своїми знаннями, силою духу та християнською смиренністю. З настанням весни в школі починається масова епідемія тифу і багато хто вмирає, а Елен, уникнувши тифу, вмирає фактично на руках у Джейн від туберкульозу, на який дівчинка давно була хвора.

11.

Г'юз, К. Лист / Кетрін Г'юз ; пер. з англ. Інни Ковалишеної. – [Київ] : КМ-БУКС, [2018]. – 320 с.

Тіна Крейт хоче втекти від жорстокого п'яниці-чоловіка. Вона тяжко працює, відкладаючи кожну копійку і мріючи про самостійне життя, а вільний вихідний проводить у благодійній крамниці ношеного одягу. В один із таких днів туди приносять костюм, у внутрішній кишені якого Тіна знаходить лист – у пожовтілому від часу, але нерозпечатаному конверті. Рішення прочитати цей лист змінить її життя назавжди...

Біллі Стірлінг розумів, що наламав дров, але все ще сподівався на шанс усе виправити. 4 вересня 1939 року він сів написати цього листа, в надії на прощення і краще майбутнє. І воно приходить – хоча й зовсім не так, як він сподівався.

Від туберкульозу легень помирає рідна тітка Крістіни Скіннер.

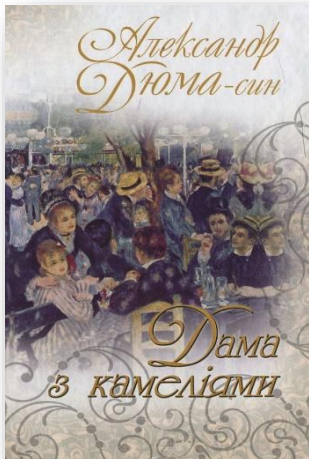
12.

Гюго, В. Знедолені : роман / Віктор Гюго ; [пер. з фр. В. Й. Шовкуна ; худож. О. Д. Кононученко] ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Харків : Фоліо, 2023. – 793 с. : іл., портр.

1815 рік. Колишній каторжник Жан Вальжан після 19-річного ув'язнення виходить на волю. Його переповнює злість до всього світу, у нього не залишилося нічого святого, він не вірить нікому і нічому. Однак усе міняє зустріч з католицьким єпископом Мірієлем – першою і єдиною людиною, яка пожаліла його, каторжника, відкинутого суспільством. Ця зустріч так вразила Вальжана, що він докорінно змінив своє життя: під чужим ім'ям заснував фабрику, завдяки якій виріс добробут цілого містечка, мером якого він потім став. Однак скоївши злочин у минулому житті, він стає бажаною здобиччю французької поліції і змушений переховуватися. Після смерті Фантіни (померла у лікарні від туберкульозу легень) – жінка, за долю якої Жан Вальжан ніс відповідальність, єдиною близькою йому людиною залишається її дочка Козетта. Заради щастя дівчинки він готовий на все.

13.

Дюма, А. Дама з камеліями : [роман] / Александр Дюма-син ; пер. с фр. Маркіян Якубак. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 272 с.

Маргарита Готьє, куртизанка, хвора на сухоти. Трагічна історія кохання, в якій хвороба символізує не лише фізичний занепад, а й суспільне осудження.

14.

Ібсен, Г. Ляльковий дім : [п'єса] / Генрік Ібсен ; [пер. О. Сенюк]. – Київ : Андронум, 2024. – 84 с.

В центрі твору вродлива жінка Нора, що любить свій дім, чоловіка, дітей, заради яких вона готова на будь-які жертви. Але обставини життя показали їй, що вона – лише лялька у домі. Її чоловік ставиться до неї зверхньо, а в критичній ситуації заради збереження репутації її посади він відмовляється від неї.

В одному з варіантів постановки п'єси доктор Ранк хворий на спадкову хворобу (у деяких інтерпретаціях – сухоти). Його недуга слугує фоном для розкриття морального та фізичного занепаду суспільства.

15.

Кафка, Ф. Заповіти ; Щоденники / Франц Кафка // [Кафка, Ф. Твори : оповідання, романи, листи, щоденники](#) / Франц Кафка ; [пер. з нім. : Євген Попович, Олекса Логвиненко, Петро Таращук ; передм. Д. Затонського]. – Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015. – С. 484-588. – (Доросла серія).

У книзі вибраних творів Франца Кафки подано оповідання з усіх прижиттєвих та посмертних видань, романи «Процес», «Америка» (уривок), «Замок» (уривок), а також його листи і щоденники.

У книгу увійшли найбільш виразні сторінки його щоденників, в яких зафіксовані літературні задуми, фрагменти і варіанти оповідань, що часто так і залишилися незавершеними, глави майбутніх романів, роздуми про життя і мистецтво, уривки з листів і, звичайно, болючі сні. З цих записів виникає багатопланова картина «фантастичного внутрішнього життя» автора, відзначена психологічною глибиною та геніальними філософськими прозріннями. Також у «Заповіті» та «Щоденниках» він описує свої страждання від хвороби легень.

16.

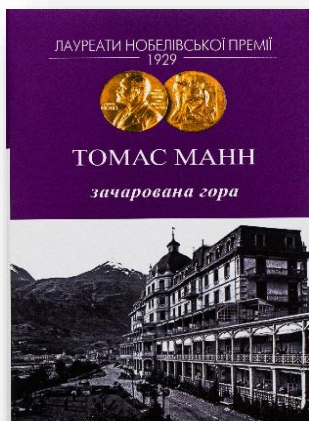

[Короленко, В. Г. Діти підземелля : повість](#) : для мол. шк. віку / В. Г. Короленко ; пер. з рос. О. Іваненко ; худож. М. Богданець. – Київ : Веселка, 1983. – 66 с. : іл., портр.

Ця невеличка повість про події, які формують душу головного героя, у ній змальовано дорослішання хлопчика Васі. У Васі складна ситуація в родині: мати померла, батько не приділяє йому жодної уваги, лише маленькій доньці, бо вона схожа на матір. Син же зростає, «мов дике деревце в полі». Містечко, де живе Вася, оточують ставки. На одному з них розташовується острів зі старим замком, де живуть жебраки і волоцюги. Познайомившись із бідними дітьми Вальком і Марусею, головний герой, син судді, співчуває їм. Спілкування із цими дітьми стає для Васі справжньою школою життя. Саме в «поганому товаристві» Вася отримує свої перші уроки доброти і гуманізму.

Маленька дівчинка Маруся від холоду і сирості, у яких діти змушені були жити, тяжко хворіє і в кінці повісті помирає.

17.

Манн, Т. Зачарована гора : роман / Томас Манн ; пер. з нім. Романа Осадчука. – Київ : Вид-во Жупанського, 2024. – 928 с. : портр.

Головний герой Ганс Касторп приїжджає до санаторію для хворих на туберкульоз, де зустрічає яскравих персонажів, які філософствують про життя, смерть і сенс буття. Хвороба є фоном для глибоких екзистенційних роздумів.

18.

[О. Генрі. Дари волхвів : новела](#) // О. Генрі. Дари волхвів ; Останній листок : вибране / О. Генрі ; пер. з англ. О. Гончара. – Київ : Знання, 2015. – С. 3-9.

Це зворушлива розповідь про життя бідних, але палко закоханих – Деллі і її чоловіка Джима. Подружжя, зовсім не маючи грошей, намагаються зробити один одному гідні подарунки на Різдво. Таємно вони продають найдорожче і купують особливі дарунки. Вони жертвують скарбами, які становили предмет їхньої гордості заради щастя коханої людини. Так, як колись волхви. Вони і є волхви.

Сюжет новели ґрунтується на реальних подіях з життя автора. Дружина О. Генрі – Атол Естес зовнішністю і характером була схожа на героїню «Дари волхвів». Вона важко хворіла на туберкульоз легенів.

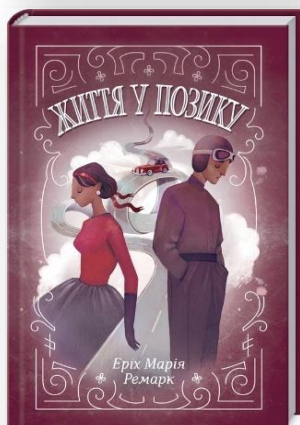
19.

О. Генрі. Санаторій на ранчо : [оповідання] // О. Генрі. Дари волхвів ; Останній листок : вибране / О. Генрі ; пер. з англ. О. Гончара. – Київ : Знання, 2015. – С. 131-147.

В основу оповідання покладено історію лікування смертельно хворого на туберкульоз Мак-Гайра, колишнього боксера, який програв усі свої гроші під час боксерських змагань.

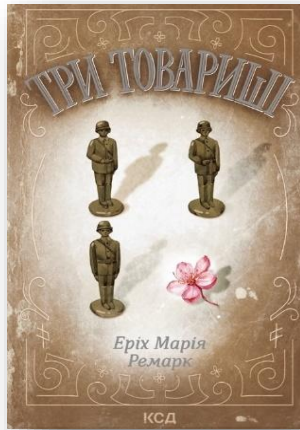
20.

[Ремарк, Е. М. Життя у позику](#) : роман = Der Himmel kennt keine Gunstlinge / Еріх Марія Ремарк ; [пер. з нім. Юрія Винничука]. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. – 288 с.

Сюжет розповідає про двох відчайдушних дорослих людей: гончика Клерфе та хвору на туберкульоз Ліліан. Для них обох поняття «життя» має зовсім різне значення, але вони двоє живуть від гонки до гонки, від рецидиву до ремісії. Клерфе приїждить до друга у санаторій, і зустрічає там її, а вже через кілька днів вони разом їдуть у Париж. І цей крок призведе до всіх подальших подій.

21.

Ремарк, Е. М. Три товариші : [роман] = Drei Kameraden / Еріх Марія Ремарк ; [пер. з нім. Миколи Дятленка, Аркадія Плюто]. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2023. – 416 с.

Міцна дружба, справжня любов і щира радість від простого «бути» – це те, чим живуть герої Ремарка. Свята і будні – все їхнє існування затьмарене трагедією «втраченого покоління»: жахлива і безглузда війна назавжди лишила слід у їхніх головах, у їхніх серцях і долях. Проте три товариші, які пройшли страшними стежками Першої світової, таки знаходять у собі сили й сміливість жити далі й насолоджуватися тим, що дарує новий день.

Роберт, Отто, Готфрід і прекрасна Пат – їхні долі сплелися на сторінках роману. Справжня чоловіча дружба, шалена любов, щастя від кожного прожитого дня і жах від вимушеної трагічної розлуки...

Для нотаток